

Сидоренко Оксана
(Запоріжжя)

**Специфіка художньої репрезентації
антиклерикальної теми у французьких фаблію,
німецьких шванках і англійських джестах**

Спільні закономірності історичного поступу, що його переживала Західна Європа в XII–XVI ст., спричинили, безперечно, і виникнення типологічних подібностей у національних літературах західноєвропейського регіону. Як зауважує Д.Дюришин, “кожній літературі притаманні як специфічні закономірності зросту, які витікають із вітчизняних умов і самобутніх традицій, так – одночасно – і закономірності загального порядку, обумовлені міжнародним характером літературного розвитку”¹. У зв’язку з цим комплексне дослідження міської “низової” літератури однієї регіональної літературної спільності західноєвропейського високого Середньовіччя та Відродження має на меті прослідкувати крім подібних закономірних видових ознак, також і особливості національних жанрових модифікацій аналізованого різновиду літератури.

Згідно з традицією, що сформувалася в лоні літературознавчої компаративістики, виявлення певних типів зв’язку слід розпочинати з порівняльного вивчення найпростіших складових літературного твору, тому бачиться доцільним перший етап дослідження присвятити вивченню тематологічного рівня, а саме виокремленню провідних тем, мотивів і топосів. Окрім того, зазначений аспект порівняльного аналізу цікавий тим, що він чи не

¹ Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы. – М.: Прогресс, 1979. – С.173.

найкраще з-поміж вивчення усіх інших складових рівнів художнього твору демонструє типологічні подібності. На підтвердження сказаного можна навести слова О.Веселовського, який під мотивом (одним із найменших розповідних елементів) розумів сутнісні формули людського життя, що повторюються повсякчас. Відтак, ці формули, на думку вченого, з'являлися в різних племенах (народностях), середовищах в умовах подібного соціально-побутового розвитку².

Аналіз топосів, які являють собою “зафіксовані формули, фрази, звороти, цитати, стереотипні образи, емблеми, успадковані мотиви, технічні способи впорядкування і виконання для окремих задач і вимог у типових ситуаціях”³, дозволить не лише ще раз підтвердити загальновідому закономірність самозародження подібних тем і мотивів у різнонаціональних соціокультурних контекстах, але й, що саме головне, виявити специфіку ментально-світоглядної картини середнього класу та подібність механізмів її художньої репрезентації в літературних текстах.

Для порівняльного дослідження міської західноєвропейської “низової” літератури зупинимось на найрепрезентативніших її зразках: французьких фавлю (XII–XIII ст.), німецьких шванках, представлених у народній книзі про Тіля Уленшпігеля, а також англійських джестах, що ввійшли до збірки “Кумедні оповідання майстра Скелтона, поета-лауреата” (1567).

Зауважимо, що наявність подібних тем, які реалізуються через систему подібних мотивів, ситуацій і топосів, зумовлена спільним суспільно-історичним поступом, що його переживала тогочасна Європа і який

² Цит. за: *Целкова Л.Н.* Мотив // Введение в литературоведение. Литературное произведение: Основные понятия и термины: Учебное пособие / Под ред. Л.В.Чернец. – М.: Высш. шк.; Издательский центр “Академия”, 1999. – С.203.

³ *Борев Ю.Б.* Эстетика. Теория литературы: Энциклопедический словарь терминов / Ю.Б.Борев. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – С.468.

II. Историко-літературний процес

ознаменувався переходом від Середньовіччя до Відродження. Тематичний же ряд, характерний лише для тієї чи іншої літератури, презентує, в першу чергу, специфічну етно-ментальну картину народу, його світоглядні установки, національні особливості соціально-економічного, культурного, релігійного життя.

Спільною для всіх трьох національних літератур постає антиклерикальна тема, що реалізується через низку популярних мотивів. Виявлення типологічних збігів і національно детермінованих відмінностей у презентації даної тематичної домінанти в зазначених жанрах міської “низової” літератури і становить мету цього дослідження. Зауважимо, що до вивчення проблемно-тематичного спектру окремих жанрів “низової” літератури вдавалися такі дослідники як А.Михайлов⁴, М.Шенк⁵, Б.Пурішев⁶, М.Реутін⁷, Н.Торкут⁸, однак предметом компаративного аналізу цей аспект дослідження ще не обирався.

Пріоритетність саме цієї тематичної домінанти впродовж не одного століття (розквіт французьких фабліо припадає на XII ст., а англійських джестів – на XVI ст.) є свідченням неухильного зростання народного незадоволення діями представників інституту церкви. Присутність творів на дану тематику у французькій літературі і доволі часте її функціонування у німецькій та англійській “низовій” прозі є, думається, яскравим свідченням демонстрації протесту проти інституту церкви: від спорадичної критики до загальноєвропейського руху, що отримав назву Реформація.

⁴ Михайлов А.Д. Старофранцузская городская повесть (фаблио) и вопросы специфики средневековой пародии и сатиры. – М.: Наука, 1986. – 348 с.

⁵ Schenc M. The fabliaux. – Purdue: Library of Congress Cataloging in Publication Data, 1987. – 170 p.

⁶ Пурішев Б.И. Немецкие народные книги // Прекрасная Магелона. Фортунат. Тиль Уленшпигель. – М.: Наука, 1986. – С.261-282.

⁷ Реутин М.Ю. Народная культура Германии: Позднее средневековье и Возрождение. М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 1996. – 217 с.

⁸ Торкут Н.М. Проблеми генези і структурування жанрової системи англійської прози пізнього Ренесансу (малі епічні форми та «література факту»). – Запоріжжя, 2000. – 406 с.

Зауважимо, що на тематологічному рівні типологічна спільність фаблію зі шванками та джестами обмежується лише даною антиклерикальною тематикою. Відсутність такої ж чітко вираженої подібності на рівні інших тем, домінуючих у певних національних різновидах “низової” комічної літератури, може бути пояснена насамперед хронологічними межами активного функціонування цих різновидів. Зародження і пік популярності французьких фаблію припадає на період високого Середньовіччя, самостійної культурної епохи, в лоні якої сформувалося коло специфічних тем, що з плином часу поступово втрачали свою гостру актуальність. Розквіт шванків і джестів припадає на більш пізній історико-культурний період – добу Відродження, яка визначає принципово відмінний спектр зацікавлень індивідуума, а отже і відмінний набір улюблених мотивів, сюжетних схем, типів героїв тощо.

Зупинимось насамперед на розгляді спільної для різнонаціональних жанрів теми – сатирично-викривального змалювання служителів церкви. У фаблію ця тема реалізується здебільшого через такі провідні мотиви, як зображення лицемірства церковного кліру, викриття ганебної практики стягання й хабарництва священиків, висміювання таких вад, як жадібність, хтивість і розпутність. Прикметно, що типова для фаблію манера репрезентації сюжетних колізій тяжіє до прецедентальності, тобто описувані випадки і змальовувані ситуації подаються не як типове (загальне), а як щось таке, що виходить за межі звичного (традиційного). Саме тому автори фаблію приділяли значну увагу конкретизації географічного простору, у такий спосіб надаючи своїй оповідці вигляду нечуваного випадку, чогось екстраординарного і водночас такого, що вряди-годи може трапитися у повсякденному житті.

Доволі колоритним прикладом, який демонструє користолюбство служителів церкви, їх мниму порядність і

II. Историко-літературний процес

удаваний аскетизм, є історія “Заповіт віслюка”⁹. Конфлікт твору та його вирішення подані на тлі опису стосунків між двома священиками. Один із них піп, у підпорядкуванні котрого є лише парафія, однак навіть таке володіння дозволяє йому мати великі статки, постійно збільшуючи їх. Інший персонаж оповідки єпископ, який не в приклад священику веде, на перший погляд, цілком праведне життя: завжди перебуває між простим людом, лікує, приймає в себе відвідувачів, харчує їх тощо. Проте ці два герої зрівнюються у своїх характеристиках, виявляючи справжню сутність. Приводом для викриття стає досить курйозний випадок: священик наважився поховати свого улюбленого віслюка на цвинтарі, де покоївся прах людей. Звістка про таке святотатство вразила єпископа, котрий викликає до себе грішника-попа, аби належним чином покарати його, але слова останнього про заповіт віслюка в двадцять літрів на ім’я єпископа вирішує хід справи: тварині відпускаються всі земні гріхи. Таким чином, вирішення конфліктної ситуації поставило на один щабель і простого парафіяльного попа, котрий принаймні був послідовним у своїх діях завжди, і єпископа, справжню сутність якого виявив випадок. Нетиповість цього фаблію якраз і полягає в тому, що сюжетна колізія зводить двох представників кліру, тим самим загострюючи актуальність антиклерикальної тематики.

Для підсилення пануючого незадоволення церковно-служителями сюжетна схема фаблію в окремих випадках передбачає свого роду покарання цих персонажів. Так, в оповідці “Про попівську корову”¹⁰ простий, наївний у своїй вірі вілан віддає священику єдину корову. Причиною такого кроку послугував заклик попа “одарити Бога”, який нібито

⁹ Завещание осла // Фаблю. Старофранцузские новеллы / Пер. с старофранцузского С.Вышеславцевой и В.Дынник. – М.: Художественная литература, 1971. – С.320-326.

¹⁰ О Буренке, поповской корове // Фаблю. Старофранцузские новеллы ... – С.305-307.

згодом має повернути удвічі більше. Радий такій легкій наживі піп все ж виявляється покараним, адже селянська корова не просто повернулася до господаря, а й привела за собою і попівську. Таким чином, здійснилася обіцянка священика: вілан отримав за свою щедрість подвійну винагороду. Прикметно, що гумористичний ефект вибудовується в цьому фаблію за рахунок буквальної реалізації сказаних слів. Такий прийом, до речі, часто використовувався як джерело комізму і в шванках, і в джестах. Суттєвою рисою цього фаблію, на відміну від німецького та англійського жанрового аналогу, є наявність такого гумористичного ефекту, при якому дослівне виконання наказів не порушує логіку, і не суперечить здоровому глузду, як це трапляється у шванках і джестах.

Об'єктом гострого висміювання у французьких оповідках антиклерикального спрямування виявляються здебільшого ті священики, що мають надмірну жагу до сексуальних задоволень, тобто порушують закони целібату. Показовим у цьому контексті постає, приміром, герой фаблію "Піп у ящику з-під сала"¹¹, герой якого – ласий до любовних утіх священик проходить через фізичні й моральні страждання, завдані хитромудрим селянином-рогоносцем, і назавжди відмовляється від тілесних утіх.

Водночас варто зауважити, що у деяких фаблію предметом безпосереднього висміювання може виявлятися не клірик-прелюбодій, а його антагоніст, однак викривальний антиклерикальний пафос при цьому не зникає повністю, а виноситься на периферію твору. У фаблію "Про те, як вілан удавав із себе мертвого" хтивий церковнослужитель разом із коханкою залишають у дурниках простака-чоловіка, який по суті і виявляється предметом злостивої насмішки. Хитромудрі коханці на перший погляд опиняються у виграшному становищі: вдала витівка їм вдалася, втім авторські оцінювальні епітети, що

¹¹ Поп в ларе из-под сала // Фаблю. Старофранцузские новеллы ... – С.262-279.

II. Историко-літературний процес

протягом твору незмінно супроводжують цих персонажів, створюють у свідомості читача вкрай негативну конотацію щодо них. Так, автор без сумніву засуджує і невірну дружину, називаючи її брехливою, ласою до гріховних забав, і капелана, якого називає потаскуном, сином брудної шльондри, попом-паскудником¹². Такий художній прийом, до якого вдається автор фаблію, орієнтований на досягнення тієї ж ідеологічної установки, що і відверта експлікація морального осуду, а отже, попри очевидне зміщення пріоритетного акценту сила критики, спрямованої на адресу хтивих служителів інституту церкви, не зменшується. Дієвого заклику до протесту проти священнослужителів, які скомпрометували християнство, у цих творах немає, їхнє завдання зводиться скоріше до фіксації порушень кліриками церковних приписів.

Особливого колориту набуває висвітлення антиклерикальної тематики в німецьких шванках: тут критика виявляється більш послідовною і більш відвертою, а образи винахідливих попів взагалі відсутні. Прослідкуємо реалізацію цієї тематики на прикладі народної книги про Тіля Уленшпігеля, в межах якої можна виокремити цілу низку історій, спрямованих на викриття служителів церкви. Відразу зауважимо, що ставлення головного героя до питань віри цілком у дусі часу: він не заслуговує на те, щоб бути названим глибоко релігійно людиною, однак його жодною мірою не можна назвати і еретиком. Кидаючи виклик архаїчним формам життя, герой залишається в рамках релігійної добропристойності. Якщо Уленшпігель і хоче провчити супротивника, то й тоді покарання носить радше характер зухвалого порушення морально-етичних норм, аніж недотримання церковних заповідей.

Навіть ставлення Тіля до священників, яке інколи виявляється відвертим знущанням, не дає підстав вважати його безбожником чи атеїстом, адже своїми вчинками

¹² О том как вилан возомнил себя мертвым // Фаблю. Старофранцузские новеллы ... – С.308-312.

герой-трікстер прагне викрити мниму набожність церковного кліру. Переконливим свідченням цьому слугує велика група шванків (історії 11, 12, 13, 31, 34, 37, 38, 91), героями яких є священники, чії дії не тільки ставлять під сумнів безапеляційний авторитет церкви, а й підривають віру простих прихожан. Так, у 12 історії піп справляє свої фізіологічні потреби прямо в церкві, аби лише виграти в Тіля бочку пива; у 31 історії священники більше займаються пияцтвом, аніж проповідують. І загальна тональність, і сюжетні колізії сприяють становленню негативного іміджу священника – героя “Історії, яка розповідає, як Уленшпігель на Великдень під час заутрені влаштував таке видовище, що піп і його ключниця побились із мужиками”. У цій оповідці йдеться про те, як Тіль служив паламарем у одного священника. На Великдень за звичаєм селяни мали влаштувати великоднє дійство про воскресіння Господа. Оскільки вистава передбачала обов’язкову жіночу роль – роль Марії – то її віддали священниковій ключниці, котра була його коханкою. Залишаючись вірним своїй блазеньській натурі, головний герой народної книги не стримує себе і у Великодній день. За сценарієм Марія запитує чоловіків, котрі прийшли до гробу Господнього: “Кого ви тут шукаєте?” Навчений Уленшпігелем, один із селян-акторів відповідає: “Ми шукаємо стару однооку попівську хвойду”¹³. Закінчилося все бійкою мужиків із ключницею та кліриком, котрий прийшов на допомогу своїй коханці.

Уленшпігель не засуджується автором навіть тоді, коли несправедливо обходиться зі священниками (як, наприклад, у 84 історії). Пояснюється це тим, що головний герой є виразником загальних суспільних настроїв – вкрай критичного ставлення простого народу до церковників, які дискредитували себе в очах простолюдинів порушенням моральних приписів. Тіль ображений хазяйкою таверни,

¹³ Тиль Уленшпігель // Прекрасная Магелона. Фортунат. Тиль Уленшпігель. – М.: Наука, 1986. – С.170-171.

II. Историко-літературний процес

яка занадто запобігливо намагається догодити священикові, вирішує помститися “конкурентові” і ставить його у вкрай ганебне становище¹⁴. У поведінці Тіля відчувається стихійний протест проти усталених норм соціальної стратифікації: господиня більш гостинно ставиться до попа виключно через його стан, і це видається героєві-трікстеру вкрай принизливим для його гідності. Тож, як бачимо, вчинок Тіля змальовується автором не без певної симпатії, і в цьому відчувається загальне критичне ставлення автора до представників кліру.

У цілому антиклерикальні мотиви німецьких шванків набувають узагальнюючих абрисів, тобто критичний пафос поширюється не тільки на певну особу чи певну ваду властиву служителям церкви, а й на весь суспільний прошарок як такий. Практично всі клірики опиняються в ролі жертв трікстера Тіля, витівки якого покликані викрити якусь ваду священика чи навіть продемонструвати, що простолюдин спроможний бути хитрішим, спритнішим, а то і більш розумним, ніж пастор. Думається, що загальна тональність шванків відбиває пануючі умонастрої німецького соціуму напередодні та під час Реформації, і саме цим детермінована і гострота антиклерикальних колізій, і відверта непривабливість узагальненого образу священнослужителя, створеного в лоні даної жанрової модифікації “низової” комічної прози.

Антиклерикальна тематика в англійських джестах представлена досить своєрідно: коло сюжетних колізій тут виявляється значно ширшим, ніж у фаблію та шванках, а загальна ідеологічна спрямованість тяжіє не стільки до викриття морально-етичних вад кліру, скільки до популяризації антикатолицьких настроїв. Крім таких мотивів, як викриття жадібності й хтивості священиків, критика лицемірства кліриків, що постійного порушують заповіді Господні, на сторінках джестових збірок присутні і

¹⁴ Там само. – С.247-248.

такі мотиви, що можуть бути названі національно детермінованими. До них належать, зокрема, сатиричне висміювання безграмотності священників. Прикметно, що інколи ця безграмотність має суто буттєвий вияв, а отже спричинює гумористичну ситуацію, в якій священник постає об'єктом загального сміху. Так, приміром, герой XIX історії з "Торбини новин" неписьменний священник, розсмішив своїх прихожан, коли не з'явився на месу через те, що помилився у підрахунку сплетених ним кошиків: він завжди розпочинав службу після того, як виготовляв шостий кошик¹⁵. Інший герой – священник, змальований у 83-му джесті збірки "Сто веселих історій", взагалі забув яку саме месу має служити на Паску, а тому послав свого слугу до сусіднього приходу; безграмотний слуга по дорозі забув назву меси і не зміг виручити свого хазяїна¹⁶.

Незрідка герої джестів – священники – висміюються через те, що погано знають Святе Письмо або вкрай недбало ставляться до виконання своїх прямих обов'язків. Приміром, герой 88 джесту зі "Ста веселих історій" заснув під час сповіді і навіть не помітив, коли прокинувся, що у сповідальні зовсім інша жінка¹⁷. Священники, що змальовані у 67, 71, 75 джестах цієї збірки, буквально потрактовують тексти Біблії і через це опиняються у комічних ситуаціях. У цілому ж варто зазначити, що запропонована джестами інтерпретація латиномовної практики, має не лише суто комічну тональність, але і відчутну ідеологічну імплікацію. У згаданій збірці одним із найпоширеніших мотивів є висміювання тих кліриків, які погано знають латину. Так, зокрема, у 36 джесті описується курйозний епізод, спричинений прагненням малоосвіченого пастора

¹⁵ The Sackful of News // Elizabethan Prose Fiction/ Ed by M. Lawlis – New York: The Odyssey Press, Inc., 1967. – P.28-29.

¹⁶ A Hundred Merry Tales // Merry Tales by Master Skelton and Other Jestbooks of the Fifteenth and Sixteenth Centuries. ed. by P.M.Zall. – Lincoln: Univ. of Nebraska Press, 1963. – P.135.

¹⁷ Ibid. – P.139.

II. Історико-літературний процес

підвищити власний інтелектуальний рівень за рахунок “консультацій” із сином джентльмена, котрий і сам плутається у латинських виразах¹⁸. Сам факт поганого володіння латиною, як правило, створює таку комічну ситуацію, в якій герой – поганий знавець – виявляється об’єктом відвертого висміювання. Показовий у цьому сенсі джест № 90, герой якого – священник – запрошує до себе на вечерю єпископа і, невірно зрозумівши латиномовний вираз “*Preparas mihi modicum*”, що закликає хазяїна до поміркованості у приготуванні страв, вбиває єдиного власного коня на ім’я *Modicum* і готує його як печеню спеціально для високого гостя¹⁹. Як бачимо, погане володіння латиною дорого коштує недолугому священнику: він залишився без коня і став об’єктом гострої критики єпископа.

Втім слід визнати, що автори англійських джестів інколи наважуються вийти за межі прецедентальності, а це, по суті, призводить до певних світоглядних узагальнень. Так, зокрема, у збірці “Сто веселих історій” зустрічаються джести, в яких критикується латиномовна практика богослужіння як така, що створює велику кількість непорозумінь і стає на заваді повному і правильному розумінню Святого Письма. Приміром, у джесті № 14 самі священники сперечаються щодо правильності вжитку певних зворотів і перемогу у диспуті одержує той із них, хто пропонує ніколи не вживати у проповідях тих слів, значення яких незрозумілі²⁰. Думається, що наявність відчутної інтенції анонімного автора до цієї проблеми була об’єктивним наслідком інтенсифікації реформаційних процесів у Англії наприкінці правління Генріха VIII. Нагадаємо, що саме в цей час з’являються перші англійські переклади Біблії (1525р. – переклад Нового Завіту, виконаний В.Тіндейлом), і богослужіння в лоні

¹⁸ Ibid. – P.97.

¹⁹ Ibid. – P.140.

²⁰ Ibid. – P.76-77.

англіканської церкви ведеться не латиною, а англійською мовою²¹. Тож, як бачимо, ставлення автора “Ста веселих історій” до мовної ситуації в царині релігії було досить амбівалентним: об’єктом критики виявляються і священники, які погано знають латину, і сама практика латиномовного богослужіння, яка спричинює очевидні складності у спілкуванні людини з Богом.

Присутність певного ідеологічно-детермінованого струменя відчувається і у наявності апологетики суто протестантських доктринальних положень. Показовим є, приміром, джест 7 зі збірки “Кумедні оповідання майстра Скелтона, поета-лауреата” (“Як Скелтон, повернувшись від єпископа прочитав проповідь”). У ньому відображено загальні умонастрої, що зумовлені посиленням недовіри прихожан до священнослужителів, але водночас міститься і досить парадоксальний ідейно-змістовий концепт (реабілітація права священників на подружнє життя). Однією з причин упередженого ставлення пастви зазвичай виявлялося тотальне порушення священниками закону цілібату. Головний герой аналізованого джесту теж належить до когорти “неідеальних” церковнослужителів. Фабульний кістяк історії з легкістю може бути реконструйований із тексту проповіді, яку виголошує Скелтон перед парафіянами. Отже, Скелтон тримає у своєму будинку жінку з якою живе гріховним життям, це й налаштовує людей проти нього. Однак варто наголосити, що поштовхом для виголошення промови стає не стільки обурення прихожан поведінкою їхнього пастора, скільки їхній активний спротив тому, що Скелтон визнав свою дитину, народженою його коханкою. Тобто, можна припустити, що сам факт наявності коханки в клірика хоч і був аморальним, але тривалий час сприймався як щось буденне. І лише з появою дитини прихожани висловили

²¹ Дет. див.: *Торкут Н.М.* Перші англomовні переклади Біблії та їхній вплив на літературний процес // Біблія і культура: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2000. – Випуск 1. – С.138-140.

II. Историко-літературний процес

єпископу протест проти недостойної поведінки священника Скеルトона. Проте, як дізнаємося з джесту, Скеルトон не лише не вбачає нічого гріховного у своїх вчинках, але й доводить власну правоту перед прихожанами.

Даний джест є, по суті, текстом Скеルトонової проповіді, що виголошена з церковної кафедри. Це не просто словесний самозахист джестового героя, що обстоює свою правоту, це, в першу чергу, ренесансне возвеличення людини, інспіроване бажанням відстоювати природні потреби індивідуума. Головний герой наголошує, що він “точно така ж людина” як і представники його паства, тим самим він стирає будь-яку межу в становій диференціації етико-аксіологічних приписів. Прикметно, що Скеルトон не тільки виправдовує себе, але й стає на захист своєї незаконної дружини. Так, він не соромиться привселюдно звернутися до неї, і визнає, що вона мати його дитини. В словах головного персонажа звучить любов і повага до жінки, він радше в повний голос заявляє прихожанам-чоловікам, що ті мають “зіпсованих жінок”, а в нього “чесна, від якої був народжений благочестивий хлопчик”²². Означення “благочестивий” до незаконнонародженої дитини із вуст священника мало б звучати як скверна, однак Скеルトон доводить свою правоту, показавши сина всім присутнім. Відсутність у немовляти будь-яких вад і каліцтв дає священнику право звинуватити паству у безпідставності скарги, поданої єпископу.

Таким чином, аналізований джест презентує сюжет, імплікація якого спрацьовує на реалізацію цілком конкретного ідеологічного завдання, сутність якого полягає в залученні все більшої кількості прихожан до лона англіканської церкви. Річ у тім, що одним із численних моментів, які відрізняли релігійно-доктринальну практику протестантської церкви від католицької, була відмова від

²² Merry Tales Newly imprinted and made by Master Skelton Poet Laureat // A Hundred Merry Tales, and Other Jestbooks of the Fifteenth and Sixteenth Centuries/ Ed. by P.M.Zall. – Lincoln: Univ. of Nebraska Press, 1963. – P.323-324.

целібату (тобто закону, що забороняв священникам брати шлюб і мати дітей). Релігійна свідомість англійської пастви 60–70-х років XVI ст. формувалася в контексті складної й напруженої релігійної ситуації під відчутним впливом католицької традиції (згадаймо, що під час правління Марії Кривавої (1553–1558) в Англії було реставровано католицизм)²³. Тож не дивно, що ставлення до кардинальних змін і нововведень, які несла з собою елизаветинська церковна реформа, далеко не завжди було однозначним.

Опосередкований вплив на масову свідомість безперечно здійснює літературна продукція. Проаналізований джест про Склтона, по суті, формує нові етико-аксіологічні уявлення. Наголошуючи на тому, що паства не має права засуджувати священника, який порушив закони целібату, цей джест готує читацький загал до схвальної рецепції норм і релігійної практики англійської церкви. На це спрацьовує і спекуляція анонімного автора джесту на іміджі головного героя, і вдало представлена логіка Склтона, і, головне, спроба розглянути одну із найважливіших релігійних проблем – проблему целібату – через онтологічно-побутовий спектр її оформлення. Як наслідок, зовнішні порушення церковних норм, з одного боку, ніяким чином не вплинули на авторитет священника в очах прихожан, а з іншого – не змінили внутрішнє розуміння героєм свого призначення – бути поведарем для пастви. Крім того, у проповіді Склтона відчувається домінуюче ренесансне начало, яке виступає стрижневою характерологічною ознакою образу героя і виражене в розкутості, розумінні значимості своїх бажань і прагнень.

Таким чином, здійснений порівняльний аналіз специфіки художньої репрезентації антиклерикальної теми у фаблію, шванках і джестах переконливо доводить, що типологічні збіги спостерігаються насамперед у виборі об'єкта висміювання – представників інституту церкви, а

²³ Дет. див.: *Сказкин С.Д.* Из истории социально-политической и духовной жизни Западной Европы в средние века. – М.: Наука, 1981. – 293 с.

II. Историко-літературний процес

також у присутності таких мотивів, як викриття хтивості священників, що порушують морально-етичні приписи, висміювання сластолюбства, черевоугодства і жадібності кліриків, а також справедливе покарання недостойних служителів церкви чи то винахідливими трікстерами, чи то прихожанами, чи то вищими церковними чинами, чи то самим комічним випадком.

Водночас можна констатувати, що шванки і джести демонструють значно більшу типологічну подібність між собою і помітно відрізняються від фаблію на рівні соціокультурної заангажованості. Якщо антиклерикальна спрямованість фаблію обмежується, як правило, критикою конкретних негативних явищ і рис, тобто має прецедентальний характер, то шванки і фаблію ставлять під сумнів, так би мовити, глобальні речі, а саме – доктринальні положення і онтологічну практику католицизму. Послугуючись термінологією школи “нового історизму”, соціокультурну функцію фаблію у даному випадку можна визначити, як “стримування” культурних кордонів, оскільки висміюючи вади окремих представників кліру, французька жанрова модель була націлена на збереження або навіть захист стереотипних етико-аксіологічних уявлень та існуючих релігійних приписів і доктринальних догм. Шванк і джест, ідеологічний простір яких виявляється значно ширшим, орієнтовані на досягнення більш кардинальних зрушень у релігійній сфері: розхитуючи культурні кордони (ставлячи під сумнів певні культурні практики, зокрема, закони целібату, латиномовне богослужіння та ін.), ці жанрові модифікації комічної прози, по суті, виступають своєрідними провісниками нових (протестантських) поглядів. Думається, що така подібність художньої репрезентації антиклерикальної тематики у шванках і джестах детермінована хронологічною близькістю і подібністю загальної релігійної ситуації в Німеччині та Англії доби Відродження.